

JAN PIOTROWSKI

Aktualność encykliki *Populorum progressio* Pawła VI odczytana w kluczu misyjnych wyzwań Kościoła

The Relevance of the Encyclical *Populorum progressio* of Paul VI in the Perspective
of the Missionary Challenges for the Church

Minęło już czterdzieści lat od opublikowania encykliki papieża Pawła VI *Populorum progressio*, której aktualność odczytujemy w kluczu misyjnych wyzwań Kościoła. Warto zwrócić uwagę na czas jej ogłoszenia oraz na jej aktualny kontekst, kiedy dokonujemy refleksji nad tym papieskim dokumentem po czterdziestu latach od jego ogłoszenia.

W końcu lat sześćdziesiątych XX w. dobiegał kresu czas dekolonizacji Afryki, ale jednocześnie w Europie środkowej i wschodniej umacniał się ideologiczny komunizm, który nie wnosił nic oryginalnego w życie społeczne, kulturalne i gospodarcze poddanych sobie krajów. Tenże komunizm, jak również bardzo silne ideologiczne oddziaływanie Chin, uparcie zarzucały swoje zaborcze sieci również w Afryce i na innych kontynentach. W związku z tą sytuacją na kontynencie afrykańskim papież Paweł VI wydał specjalne orędzie *Africae terrarum*¹.

Pewien oryginalny klimat encykliki *Populorum progressio* tworzyły wydarzenia minionych lat. Był to czas pontyfikatu Jana XXIII i jego encyklik: *Pacem in terris* oraz *Mater et magistra*, a przede wszystkim obrad Soboru Watykańskiego II i redagowania jego dokumentów, zwłaszcza Konstytucji o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, która w rozdziałach 3-5 (akapity 63-90) omówiła sprawy gospodarczo-społeczne, postęp i zasady wspólnoty politycznej, popieranie pokoju i rozwijanie wspólnoty narodów².

¹ W tym dokumencie poświęconym Afryce i opublikowanym 29 października 1967 r. papież zwrócił uwagę na problemy kulturowe, społeczne i gospodarcze dotyczące m.in.: rozwoju ekonomicznego, pokoju, sprawiedliwości oraz godności ludzkiej. Do encykliki *Populorum progressio* odwołuje się aż 7 razy.

² Por. J. Różański, *Misje a promocja ludzka*, Warszawa 2001, s. 38-40.

Szeroki teologiczny i duszpasterski kontekst dla encykliki *Populorum progressio* stanowiło całe poprzednie nauczanie społeczne Kościoła, począwszy od Leona XIII aż do Jana XXIII. Wydaje się słusznym przywołanie tej sytuacji, aby poprawnie odczytać teologiczną i praktyczną nowość i wyjątkowość tego dokumentu. W dalszej części przypatrzymy się jego aktualności w świetle późniejszych dokumentów misyjnych – zwłaszcza adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi* i encykliki *Redemptoris missio*.

I. KOŚCIÓŁ I JEGO DROGI ROZWOJU

Pisząc encyklikę *Populorum progressio* papież Paweł VI był bogatszy od swoich poprzedników o soborowe nauczanie również w tym, co dotyczy misyjnej działalności Kościoła. Soborowy dekret misyjny *Ad gentes* stał się bowiem syntezą misyjnego nauczania i przypomniał, że Kościół z natury swojej jest misyjny (por. DM 2). Jednocześnie w rozdziale o współpracy misyjnej ojcowie Soboru zwrócili uwagę na sprawy społeczne i gospodarcze, aby misyjna działalność Kościoła w oparciu o Ewangelię nie pomijała budowania społeczności ziemskiej (por. DM 41). Stąd zrodziło się przekonanie, że pomoc w rozwoju jest zadaniem misjonarskim³.

1. Charakterystyka przesłania

Skoncentrujmy się przede wszystkim na drugiej części encykliki *Populorum progressio*, a szczególnie na akapitach od 12 do 21. Papież Paweł VI dokonał tam syntetycznej oceny misyjnej działalności Kościoła, zwracając uwagę na jej piękne owoce, co doprowadziło go do stwierdzenia, że dotychczasowe głoszenie Dobrej Nowiny misjonarze opisali czynami miłości i miłosierdzia. Papież jednakże nie pozostał bezkrytyczny i wskazał na niektóre niedoskonałości tej pracy, wynikające chociażby z braku przystosowania myślowego i kulturowego misjonarzy pochodzących z różnych narodowości (por. PP 12).

Zdaniem papieża nadal jednak nie ulega zmianie styl pracy Kościoła, szczególnie na misjach, która zawsze jest służbą. Jednocześnie życie Kościoła dokonuje się w świecie ludzkich wydarzeń, domagając się tym samym właściwej interpretacji znaków czasu (por. PP 13). Najważniejszy jest człowiek, któremu ma służyć wszelki postęp, aby mógł się dokonywać jego integralny rozwój (por. PP 14). Z punktu widzenia antropologii chrześcijańskiej każdy człowiek powołany jest do rozwoju i nikt nie ma prawa ograniczać wielowymiarowego postępu ja-

³ Por. tamże, s. 40.

kiejkolwiek sfery ludzkiego życia (por. PP 15). Papież zwracał uwagę na konieczność harmonijnego osobistego rozwoju, powszechną potrzebę solidarności oraz właściwą hierarchię wartości w zakresie posiadania dóbr materialnych (por. PP 16-18). Rozwój, który towarzyszy misyjnej posłudze Kościoła, nie jest celem samym w sobie, ale jest drogą zbliżenia ludzi między sobą i realnym krokiem do realizacji pełnego człowieczeństwa (por. PP 19-20). Ta część dokumentu została podsumowana akapitem mówiącym o konieczności dążenia do ideału, wystrzegając się ekstremalnych postaw, a drogami do tego ideału są działanie dla wspólnego dobra, woła pokoju i przede wszystkim głęboka wiara, której znakiem jest Chrystusowa miłość (por. PP 21).

2. Dar dla Kościoła i świata

Sugestywny, chociaż po części fragmentaryczny obraz papieskiego nauczania z encykliki *Populorum progressio* pozwala stwierdzić, że bezwzględnie człowiek jest drogą Kościoła, co tak dobitnie 22 lata później wyraził Jan Paweł II w encyklice *Redemptor hominis* (RHm 14). To, czym Kościół żył w tym względzie, czerpiąc swoje natchnienia z Ewangelii i bogatej praktyki działalności zakonów i misjonarzy promujących rozwój, stało się tylko potwierdzeniem ewangelicznej prawdy, że Jezus Chrystus chce, aby wszyscy mieli życie i mieli je w obfitości (por. J 10,10). Dlatego encyklikę *Populorum progressio* należy uważać za wielki dar dla Kościoła i świata. Jej aktualność, jak w zwierciadle, odbija się w licznych dokumentach misyjnych kolejnych dziesięcioleci, a także w adhortacjach posynodalnych dotyczących Kościołów na wszystkich kontynentach⁴.

II. ECHA ENCYKLIKI *POPULORUM PROGRESSIO* W NAUCZANIU KOŚCIOŁA

Po omawianej encyklice pontyfikat Pawła VI trwał jeszcze kolejnych jedenaście lat, w czasie których ukazało się wiele papieskich dokumentów. Dla nas szczególnie godny uwagi jest kolejny dokument tego papieża dotyczący ewangelizacji w świecie współczesnym – adhortacja *Evangelii nuntiandi*. Bogactwo tego nauczania podjął też Jan Paweł II i to nie tylko w takich encyklikach społecznych, jak *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) czy *Centesimus annus* (1991), ale także w misyjnej encyklice *Redemptoris missio*, gdzie aż trzykrotnie odwołuje się do *Populorum progressio*⁵, czy też w pięciu adhorta-

⁴ Są one owocem pracy kolejnych synodów kontynentalnych, które miały miejsce w Rzymie. Por. *Ecclesia in Africa*, 68-69, gdzie Jan Paweł II mówi o integralnym rozwoju człowieka, podkreślając związek między ewangelizacją a postępem, rozwojem i wyzwoleniem.

⁵ Warto zwrócić uwagę na akapit 14 encykliki *Redemptor hominis*, gdzie Jan Paweł II, inspi-

cyjach posynodalnych. Zasadniczo przedmiotem dalszej naszej analizy są adhortacja *Evangelii nuntiandi* i encyklika *Redemptoris missio*. W ich świetle spróbujemy odczytać aktualność encykliki *Populorum progressio* w relacji misyjnej działalności Kościoła do postępu⁶.

1 Adhortacja *Evangelii nuntiandi*

Owocem synodu biskupów w 1974 r., poświęconego ewangelizacji we współczesnym świecie, była adhortacja papieża Pawła VI *Evangelii nuntiandi* ogłoszona 8 grudnia 1975 r. Dokument wieloaspektowo mówi o ewangelizacji współczesnego świata, odbiorcach Ewangelii i metodzie tej pracy. Zwróćmy uwagę na rozdział czwarty. Zgodnie z duchem nauczania Soboru Watykańskiego II można stwierdzić, że Bóg ukochał bezgranicznie człowieka i jako *Amor descendens* zamieszkał między ludźmi. Zadaniem misjonarza jest budowanie królestwa Bożego, a więc lepszego świata, w którym da znać o sobie miłość, sprawiedliwość i pokój. Posługa słowa i udzielanie sakramentów związane są z pomocą w rozwoju społeczno-gospodarczym oraz z wyzwaniem człowieka od różnych zależności obiektywnych i subiektywnych. Integralna promocja człowieka oraz doskonalenie struktur jego życiowego otoczenia nie mogą być obojętne działalności misyjnej Kościoła. Ewangelia jest Dobrą Nowiną dla wszystkich, zwłaszcza dla ubogich, natomiast dla bogatych jest zaproszeniem do zmiany stylu życia w poczuciu solidarności i odpowiedzialności za drugiego⁷.

Z natury swojej Ewangelia jest powszechnym darem dla wszystkich, stąd Jezusowe *Idźcie i nauczajcie wszystkie narody* (Mt 28,19) ogarnia cały świat i nie wyklucza nikogo, ponieważ Ewangelia ma być głoszona wszelkiemu stworzeniu (por. Mk 16,15). Jednocześnie ta sama Ewangelia wyraża najpełniej ból Boskiego Misjonarza, który w konkretnej i historycznej sytuacji życiowej potrzebujących mówił: *Żał mi tego ludu* (Mt 9,36; 15,32). Dzieło misyjne Kościoła musi być również materialnie i organizacyjnie skuteczne i docierać do wszystkich grup społecznych i kulturowych (por. EN 57). Nie może zatem istnieć żadna forma ekspansji polityczno-kulturowej w misyjnej działalności Kościoła rodząca jakiegokolwiek zależności⁸. Zjawisku rozwoju Paweł VI poświęcił również wiele miejsca w swoich orędziach misyjnych, które corocznie aż do dzisiaj są wydawane z okazji Światowego Dnia Misyjnego⁹.

rowany nauką Pawła VI, nauczają, że życie ludzkie musi stawać się coraz bardziej ludzkie, oraz na akapit 16 dotyczący postępu, który ciągle jest zagrożony.

⁶ Por. J. Różański, *Misje a promocja ludzka*, dz. cyt., s. 42-46.

⁷ Por. A. Kurek, *Wprowadzenie*, w: Paweł VI, *O ewangelizacji w świecie współczesnym*, Warszawa 1986, s. III.

⁸ Por. L.A. Quiroga, *El gusto de la misión*, Santafé de Bogota 1994, s. 579.

⁹ Por. I. Janus, *Pomoc w rozwoju jako integralna część ewangelizacji w orędziach misyjnych Pawła VI*, Warszawa 1981, mps (praca magisterska na ATK).

2. Encyklika *Redemptoris missio*

Jan Paweł II, dwadzieścia pięć lat po ukazaniu się soborowego dekretu misyjnego *Ad gentes* i piętnastu latach od publikacji *Evangelii nuntiandi*, dał Kościołowi powszechnemu wielką kartę misji, jaką jest encyklika *Redemptoris missio*. Z całości papieskiego dokumentu płynie troska o głoszenie Ewangelii, której sensem jest Jezus Chrystus, natomiast dynamika tej działalności płynie z wiary (por. RMis 2).

Kościół żyje w nowych czasach przemian politycznych, a także wzrostu ludności świata, która od czasu soboru niemal się podwoiła. Nadal ogromnie brakuje pokoju i sprawiedliwości, natomiast zaistniały pewne formy bezdusznego rozwoju gospodarczego i technicznego (por. RMis 3). W tym świecie, tak innym niż ten z okresu publikacji encykliki *Populorum progressio*, Jan Paweł II dostrzega właściwy moment zaangażowania wszystkich sił kościelnych w misyjne dzieło Kościoła (por. RMis 3).

Wprawdzie w *Redemptoris missio* nie ma specjalnego rozdziału poświęconego promocji ludzkiej, to jednak są liczne miejsca, gdzie papież z ogromną wrażliwością przypomina, że *człowiek jest drogą Kościoła*. Pan Jezus zbliżył się do wszystkich ludzi, zwłaszcza pogardzonych i odrzuconych, a zbawienie, które przynosi królestwo Boże, dociera do człowieka zarówno w jego wymiarze fizycznym, jak i duchowym (por. RMis 14). Królestwo dotyczy wszystkich ludzi i dlatego rodzi owoce, wyzwalać człowieka od wszelkiego zła w jego różnorodnych formach (por. RMis 15). Jednak papież dostrzega niebezpieczeństwo tylko antropologicznego zainteresowania człowiekiem i ostrzega przed skupieniem się jedynie na jego ziemskich potrzebach (por. RMis 17). Korzystając z nauczania Pawła VI, encyklika *Redemptoris missio* podkreśla, że Kościół służy królestwu, prowadząc człowieka do dojrzałości wiary, uczy go otwarcia na innych, służy człowiekowi i społeczeństwu. Owocami tej postawy są dialog, postęp ludzki, zaangażowanie na rzecz sprawiedliwości i pokoju¹⁰, wychowanie, opieka nad chorymi, pomoc ubogim i maluczkim (por. RMis 20).

Misjonarze zawsze szli taką drogą i idą nią nadal, biorąc pod uwagę oczekiwania i nadzieje, niepokoje i cierpienia oraz kulturę ludzi i aktualne wyzwania miejscowych społeczności (por. RMis 25). Misja *ad gentes* ma wciąż ogromne zadania z punktu widzenia demograficznego, jak również z punktu widzenia społeczno-kulturowego, które generują nowe sytuacje, często wrogie Ewangelii, a tym samym misyjnemu dziełu Kościoła (por. RMis 35). Nowe zjawiska społeczne, jak urbanizacja i wszelkiego typu migracje ludności spowodowane wojnami domowymi, bezrobociem, uciskiem politycznym, nieludzką nędzą i głodem oraz prześladowaniami, często religijnymi, tworzą nowe obszary i sytuacje dla

¹⁰ Por. R. Gaglianone, *La „missione” al servizio della pace, della giustizia e della promozione umana*, „Euntes Docete” 1 (2004), s. 137-140.

misyjnej działalności Kościoła. W takiej sytuacji głoszenie Ewangelii musi stać się narzędziem ludzkiego wyzwolenia dla tych ludzi i narodów (por. RMis 37 oraz 39). Ideał, do którego należy dążyć – i o którym mówił Paweł VI w *Populorum progressio* – jest nadal aktualny. W tym względzie Jan Paweł II, korzystając z inspiracji swojego poprzednika, napisał: *Ewangeliczne świadectwo, na które świat jest wrażliwszy, to poświęcenie uwagi ludziom i miłość okazywana ubogim i maluczkim, tym, którzy cierpią. Bezinteresowność tej postawy i tych działań, stanowiąca głęboki kontrast z egoizmem obecnym w każdym człowieku, rodzi konkretne pytania, które otwierają na Boga i Ewangelię. Również troska o pokój, sprawiedliwość, prawa człowieka, rozwój ludzki stanowi świadectwo dawane Ewangelią, o ile jest oznaką poświęcenia uwagi osobom i nastawiona jest na całościowy rozwój człowieka* (RMis 42)¹¹. W swojej misji profetycznej Kościół nigdy nie może identyfikować się ze strukturami i normami, które nawet w najmniejszym stopniu służą zniewoleniu człowieka i poniżeniu jego ludzkiej godności.

O zasadach rozwoju wprost związanego z ewangelizacją i jego pozytywnych skutkach Jan Paweł II pisał w dalszej części encykliki, a temat ten był obecny w całym jego nauczaniu¹². Misjonarze pod tym względem – pracy na rzecz rozwoju – bywają mistrzami, nawet jeśli dysponują bardzo małymi środkami. Protagonistą rozwoju zawsze jest człowiek, a nie pieniądze i technika. Dlatego zadaniem Kościoła jest formowanie sumień, aby prowadzić człowieka do nawrócenia serca i umysłu i usposobić go do solidarności z braćmi (por. RMis 58-60)¹³.

III. Aktualne wyzwania misyjne i praktyka Kościoła

Po tej refleksji inspirowanej encykliką *Populorum progressio* przejdźmy do aktualnych wyzwań i misyjnej praktyki Kościoła. Kiedy Kościół mówi o rozwoju i promocji ludzkiej, możemy zapytać: co to właściwie znaczy? Odpowiedź znajdujemy w świetle nauczania soborowego i wspomnianych już dokumentów. Najkrócej można stwierdzić, że promocja ludzka i rozwój weszły na stałe do języka nauczania Kościoła i nadały nową dynamikę duszpasterstwu misyjnemu¹⁴. Humanizm chrześcijański jest transcendentny i otwarty na Boga, który objawia swoją miłość do człowieka w Jezusie Chrystusie. Drogami promocji ludzkiej są najpierw wyzwolenie z niehumanitarnych warunków, a samo wyzwolenie ewangeliczne nie ogranicza się do wymiarów ekonomicznych, politycznych i społecznych,

¹¹ W tym fragmencie Jan Paweł II odwołuje się do 21 i 42 numeru encykliki *Populorum progressio*.

¹² Por. M. Rostkowski, *La cooperazione dei laici all'attività della Chiesa nell'insegnamento di Giovanni Paolo II*, Varsavia 2007, s. 191-218.

¹³ Por. F. Pavese, *Promozione umana*, w: *Dizionario di missiologia*, Bologna 1993, s. 413-414.

¹⁴ Por. K. Lenzion, *Misje – czy promocja ludzka?*, „Misje Dzisiaj” 6(2007), s. 10.

ale wyzwala człowieka ku wolności, kierując go ku Bogu (por. EN 33). Jednocześnie wyzwolenie jest warunkiem *sine qua non* rozwoju osoby ludzkiej: całego człowieka i każdego człowieka (por. PP 14). Nade wszystko jednak promocja ludzka inspirowana Ewangelią rodzi się ze sprawiedliwości i miłości, czego najlepszym dowodem są dzieła miłosierdzia Kościoła – szpitale, domy opieki, przedszkola, szkoły, uniwersytety – i nowe formy współpracy¹⁵. Nauczanie Benedykta XVI w encyklice *Deus caritas est* nie pozostawia żadnych wątpliwości, że w trosce o pokój i sprawiedliwość Kościół nie może stać na uboczu tych problemów i wyzwań, a zadaniem wiernych świeckich jest właściwe kształtowanie życia społecznego (por. DCE 26-29)¹⁶.

Dzieła misyjnej współpracy Kościoła – jak Papieskie Dzieła Misyjne w wymiarze Kościoła powszechnego, dzieła diecezjalne i zakonne, instytucje Komisji Episkopatu Polski ds. Misji jak MIVA Polska czy Dzieło Pomocy *Ad gentes* – służą misjom zgodnie z nauczaniem Kościoła, gdzie inspiracje encykliki *Populorum progressio* są nadal aktualne i potrzebne¹⁷.

Encyklika, która była przedmiotem refleksji, odkrywa przed nami nowe wyzwania i zobowiązania. Nie była ona tylko opisem tamtejszej rzeczywistości sprzed czterdziestu lat, ale nauczaniem mającym uwrażliwić Kościół na potrzeby najmniejszych i wielorako zagrożonej wolności człowieka (por. PP 81). Niektóre negatywne zjawiska nasiliły się jeszcze bardziej, a działalność Kościoła w tym względzie wydaje się być niedostateczna z racji ogromu problemów. Jeśli rozwój jest innym imieniem pokoju (por. PP 87), to jakkolwiek postęp ludzkości musi zaczynać się od zmiany każdej osoby ludzkiej w myśl prawdy, jaką wyraził jeden z afrykańskich biskupów, że pierwszą ziemią misyjną, która potrzebuje nawrócenia, jest ludzkie serce.

*

Trzeba pamiętać, że tylko wierność duchowi błogosławieństw (por. Mt 5,1-12) – jak czytamy w *Redemptoris missio* – odnowi w nas postawę prawdziwych uczniów Chrystusa i zachęci do rewizji własnego życia pod kątem solidarności z ubogimi. Wszyscy papieże ostatnich dziesięcioleci, zarówno Paweł VI, Jan Paweł II oraz Benedykt XVI zgodnie potwierdzają prawdę, że tylko miłość, której

¹⁵ Por. F. Pavese, *Promozione umana*, w: *Dizionario di missiologia*, dz. cyt., s. 409-414.

¹⁶ W tej części encykliki *Deus caritas est* Benedykt XVI odwołuje się do encyklik społecznych swoich poprzedników, poczynszyszy od Leona XIII do Jana Pawła II i przypomina, że społeczna nauka Kościoła została zaprezentowana w sposób całościowy w *Kompendium społecznej nauki Kościoła* zredagowanym przez Papieską Radę *Iustitia et Pax* w 2004 r.

¹⁷ Warto w tym względzie prześledzić tylko projekty z Papieskiego Dzieła Misyjnego Dzieci, które na świecie od 1843 r., a w Polsce od 1858 r. pomaga dzieciom w młodych Kościołach.

źródłem jest Jezus Chrystus, zdolna jest kształtować właściwe postawy człowieka odpowiadające wymaganiom i wyzwaniom encykliki *Populorum progressio*¹⁸. Wiara i życie muszą iść w parze – jak pisze misjonarka s. Izabela Szłuińska SSpS pracująca w Zambii – by Bóg był w życiu człowieka Bogiem żywym i prawdziwym.

¹⁸ Por. PP 75; RMis 60 oraz *Orędzie misyjne Benedykta XVI na rok 2006*.